

ПЕРЕДМОВА

Першу ніч війни ми спали вдома. Тепло і спокійно. А другу одягненими, в машині, у підземному паркінгу-бомбосховищі Ірпеня. Життя розділилося на до та після 24 лютого 2022 року.

Уранці другого дня війни наша сім'я у складі мене, дружини, 4-річного малюка та kota Тімки поїхала до Вінницької області, де мешкають мої батьки. Усі наші матеріальні пожитки вмістились у маленький багажник седана KIA K5. На задні сидіння взяли двох до цього дня незнайомих нам сусідів.

Я, як і багато з вас, у жахливому кошмарі не міг уявити великої війни на українській землі. Хоча попередження про можливий напад лунали впродовж усієї зими. Я обговорював їх і з родиною, і з колегами, і з клієнтами iPlan.ua¹. Перший прогноз по вторгненню був на 16 лютого. Ми в цей час були на Кіпрі в сімейній подорожі з нагоди 6-ї річниці шлюбу. Нас радше хвилював не напад, а чи зможемо ми повернутися літаком додому.

В Україну ми прилетіли 19 лютого, а 21-го купили в друзів маленьке сімейне кафе в Ірпені. Його історію наведу далі

¹ iPlan.ua – перший в Україні сервіс планування фінансового життя з індивідуальним супроводом.

в книзі, вона нагадує відомий американський фільм «Don't look up»².

Журнал *NB* у номері від 29 січня написав: «Банк JP Morgan і рейтингова агенція Fitch в аналітиці для своїх клієнтів зазначили, що не чекають великої військової операції проти України».

От і ми не очікували. Мало хто чекав великої вітчизняної війни. Хіба що один мій товариш, власник бухгалтерської компанії, який з 2014 року тренувався і пішов воювати добровольцем 2022 року.

Утім, війна прийшла – і кожен із нас зайняв у ній своє місце: на фронті, у волонтерських групах, на робочих місцях.

Окрім «військового» фронту, є тилова економіка логістики та постачання. Є гуманітарні ініціативи допомоги цивільним і біженцям. Є інформаційна війна та розвідка. Є кібервійна. У цій книзі я розповім вам про економічний фронт у двох його вимірах.

Перший вимір – те, що сталося в персональних фінансах, економіці та банківській системі. Уроки сімейного бюджету з форс-мажору. Чому вистояла банківська система. Курс гривні та чинники майбутнього національної валюти. Глибина падіння економіки України. Податкова реформа воєнного часу. Фінтехреволюція для українців.

Другий вимір – сотні тисяч українців у численних робочих групах, які успішно реалізували ізоляцію економіки ворога. Потужні санкції Заходу та добровільний вихід міжнародних компаній із ринку росії повернули економіку агресора в «ліхіе девяностие». Щоб їм бракувало ресурсів продовжувати цю війну роками і, тим паче, починати нові!

2 «Не дивіться вгору» (англ.) – американський сатиричний науково-фантастичний фільм 2021 року (реж. Адам Маккей) про двох астрономів, які намагаються попередити суспільство про наближення комети, що знищить людську цивілізацію.

Також я напишу про фінансове майбутнє України. Про глобальні тренди та наше місце в них. Про міжнародну допомогу та фонди відновлення України. Про гроші на відбудову. Про економічний патріотизм.

Про майбутнє розповім зі здоровим оптимізмом. Бо після всього, що сталося, нам важливо дивитися вперед. Адже перемога – не просто вистояти і зберегти території.

Перемога – це відбудувати кращу Україну.

Президент Володимир Зеленський у зверненні до народу Швейцарії 19 березня 2022 року сказав:

Мені щиро хотілося б, щоб українці жили, як швейцарці. Щоб могли спільно вирішувати все про власне, своє життя. Про свою землю. Не чекаючи чогось від політиків – зайвих слів, а голосуючи на референдумі.

Щоб могли бути впевненими попри всі фінансові кризи у світі, що їхня держава все витримає і залишиться лідером. Лідером довіри, лідером стабільності. Мрією для всіх людей. Успішних, не дуже – неважливо, якого рівня, просто для всіх людей.

Щоб українці могли, як швейцарці, відчувати, що вони живуть у справжніх громадах, які дбають про спільне для всіх – про благо для кожного.

Ми, українці, зараз стоїмо з гордо піднятою головою перед світом. Іноземці захоплюються нашою мужністю і стійкістю.

Я сподіваюсь, ми відбудуємо економіку та досягнемо рівня розвитку, щоб мільйони біженців і заробітчани поверталися.

Щоб далі передати квітучу багату Україну своїм дітям.

Ця книга також і про це.

пенсійні заощадження мають бути вкладені в надійні активи. Ви не можете собі дозволити втратити все, якщо вам вже за 30.

ЗАНЯТТЯ СПОРТОМ І ФІНАНСОВІ ПЛАНЕРИ

Заняття спортом не потребують спеціалізованих знань. Кілька відео на ютубі подивитися та кілька статей прочитати. Так само не потрібно високотехнологічного обладнання. Можна займатись у звичайному спортзалі або взагалі без спеціального інвентарю вдома.

Навіщо тоді потрібні спортивні тренери і чому люди платять за їхні послуги? Як на мене, то результати з тренером ліпші. Хтось потребує нагадування в телеграмі: «Ти завтра будеш, як домовились?», щоб заняття спортом відбувалися регулярно. Інший потребує індивідуальної програми, адже сидяча робота і протрузі даються взнаки. Ще хтось має на меті пробігти марафон, але не має часу студіювати тонни спеціалізованих посібників. Багато людей просто шукають причетності до спортивної групи, адже соціальні експерименти доводять, що довкілля сильно впливає на нашу поведінку.

Подібна ситуація і з фінансовими планерами. Клієнти iPlan.ua мають рахунки в американському брокері Interactive Brokers і пенсійні заощадження в ETF⁵-фондах широкого ринку з низькими комісіями. І такі заощадження під час війни не сильно постраждали.

Війна підвищила тривогу на фондових ринках. Однак частка України у світовій економіці малопомітна, частка росії за прогнозами впаде від 3% до 1-1,5%. Тільки ядерна війна чи кліматичний колапс є загрозами для всіх світових компаній одночасно!

5 ETF – exchange traded fund. Це інструмент, який на біржі дає змогу інвестувати одразу в багато акцій чи облігацій. Наприклад, можна купити фонд, де 500 найбільших компаній США (S&P 500).

Україна – продовольча супердержава, і тому навіть за наявності інфляції ціни на місцеві продукти не зростають лінійно з курсом долара. Так само, як і ціни на дитячі іграшки й одяг, вироблені в Україні.

ПАСТКИ МОЗКУ. HOME BIAS. COUNTRY RISK

Поведінкові економісти дослідили та описали понад десять психологічних пасток (англійською *biases*) мозку інвестора.

Найпоширеніша пастка – це *overconfidence* («самовпевненість»). Чомусь багато інвесторів, серед них і українці, вірять, що отримають результати «як Баффет»: 20 % річних у доларах на проміжку 40 років. Хоча насправді ринок акцій із 7-10 % довгострокового зростання обігнати вдається одиницям. Про це свідчать численні дослідження, наприклад, аналіз індивідуальних рахунків показав: ті, хто робили активні операції з окремими акціями, програли ринку на 8,6 % за 2 роки⁴.

Однак я хочу розповісти про іншу пастку під назвою «інвестуймо вдома» (*home bias*). Інвестопедія визначає її як «тенденцію інвесторів віддавати перевагу компаніям зі своєї країни перед компаніями з інших країн або регіонів». Тенденція інвестувати у власному дворі не є незвичайною чи дивною; це всевітнє явище, звичне не тільки для американських інвесторів. Ця упередженість також зрозуміла, оскільки ми схильні впізнавати й цінувати національні бренди.

В умовах України це стосується не акцій, а бізнесу та нерухомості. Уявіть успішного підприємця, який роками розвивав свою справу й усе інвестував у неї. Йому 49 років. По ходу побудував дім, купив авто всім членам сім'ї, квартиру дитині. Вільні кошти вклав у комерційну нерухомість у Києві. Його поточні втрати величезні.

Спрацював ризик (*country risk*) України, яка має неадекватного імперського сусіда. Тепер ми розуміємо, чому іноземні інвестори, коли йшли до нас до війни, очікували доходності не 2-10 %, як на розвинутих ринках, а 10-20 %. Один із провідних інвестиційних банків України навіть не розглядає проекти з очікуваною доходністю по фінансовій моделі менше 15 % річних.

Так, сталося найстрашніше. Таке ми в жахіттях навіть не уявляли. Проте, якщо аналізувати, економічна історія України постійно дає нам уроки щодо заощаджень. Згадаю найпромивістіші:

- безконтрольний друк грошей і гіперінфляція початку 1990-х. Пам'ятаю один епізод зі свого дитинства. Був, мабуть, 1994 рік, а може, 1995. Мама мене послала до продуктової крамниці. Я дістав пачку банкнот і за десятки тисяч купонок карбованців купив буханку хліба;
- обрання 2010 року президентом двічі засудженого. Кілька років по тому наша маленька інноваційна ІТ-компанія вже мала екстрений план евакуації з України на випадок приходу «смотрящих». У бізнесколах подекували, як клан Януковича «віджимав» частки;
- перша військова агресія путлера 2014 року, знецінення гривні втричі, масовий банкопад.

У наступних розділах буде більше оптимізму. Однак і до, і після війни повторюю одне й те саме – диверсифікуйте капітал. Ваші

⁴ Terrance Odean. «Are investors reluctant to realize their losses?» The Journal of finance, Volume 53, No. 5, 1998. Pages 1775-1798.

НЕ ШКОДУЮ, ЩО НЕ КУПУВАВ ДОЛАРИ ПО 29–30

У час фінансової тривоги я пишу статті, щоб заспокоїти людей. Одну таку я написав 19 січня 2022 року.

1. Паніка — поганий час, курсові різниці високі, рішення емоційні.

Гроші мають бути прив'язані до життєвих цілей. Наприклад, по цілі «Пенсія» близько 90% заощаджень ми робимо в твердій валюті у світових активах, бо це довгострокова мета. Тож гривню ми конвертуємо у світові активи за будь-якого курсу.

А от на ціль «Оновлення двох авто кожні 5 років» я беру акції українських агрокомпаній. Їх зручно купувати за гривню навіть невеликими сумами, при тому, що під капотом це — доларовий актив за рахунок експортної виручки.

В акціях завжди є ризик, що вони просядуть! Утім, мета оновлення авто є низькопріоритетною, і в такому разі можна буде почекати чи придбати дешевше авто.

2. Якщо взяти мету «Резервний фонд», то зараз 30% вкладено в держоблігації в гривні. Ми живемо в Україні, і навіть за значного падіння частина нашого споживчого кошика є гривневою і мало змінюється в унісон із курсом.

Якщо курс усе ж значно зміниться, просто потрібно буде провести ребалансування портфеля долар/євро/гривня і привести портфель до цільових значень.

3. Навіть якби ми купували долари по 30 за наявності зайвої гривні, що потім з тими доларами робити? Під матрацом вони впевнено знецінюються. Останній рік у США була рекордна

інфляція, доходило до 6,8% річних. Гроші мають працювати на вас в активах!

4. Є події, які поза нашим контролем, наприклад початок воєнних дій. А є поведінка, яка під нашим контролем, — наявність фінансового плану, резервного фонду, регулярні заощадження, розуміння інвестицій.

Ліпше приділяти час і увагу тому, на що ми впливаємо!

Цей текст навіть поширили журналісти. Чиєсь перше враження із заголовку: «Пролетів той експерт із некупівлею доларів».

Утім, ця оцінка поверхнева. Основна ідея посту в тому, що формування заощаджень та інвестицій залежить від фінансових цілей. І хоча великої війни в Київській області я не чекав, але довгострокові цілі в нас і так формувались у твердій валюті на 90%. І в періоди зміцнення гривні, і в періоди її падіння.

Я часом згадую одного молодого інвестора, який грав у гру: гривня в кінці зими падає, а влітку міцніє. Це має під собою певні підстави на основі нашого експорту. Дійсно, на початку року Україна потребує більше імпортих енергоносіїв, а влітку активно експортує агропродукцію.

А потім 2019 року на ринок держоблігацій на кілька мільярдів доларів зайшли іноземці й поламали тренд, укріпивши гривню. Той хлопець втратив усі свої прибутки за 3 роки, утім, сподіваюся, засвоїв цінний урок. Пересічному інвесторові не варто спекулювати на валютних коливаннях. А на курс, окрім торгівлі, впливають операції з капіталом.

Я аж ніяк не шкодую, що ми не купували долари по 29–30. Гривню, яку мали на картках і в резервному фонді, ми з дружиною під час війни використовували на життя та допомогу.